

Beszélgetés Görömbei András Kossuth-díjas akadémikussal, a Debreceni Egyetem irodalomtörténész-professzorával

– *Hol, miben érhető tetten a korunkat jellemző kulturális válság eredete, gyökere?*
– A kulturális válság gyökerét abban az eszkölcsi romlásban látom, amelyik a bármi áron való anyagi és hatalmi érvényesülést emelte a legfontosabb emberi normává. Ennek a bajnak a magyarságban mély gyökerei vannak. Egyik oka a magyarság abszurd kiszolgáltatottsága Trianonban és Trianon óta mindmáig. Ha egy nép évtizedszámra azt tapasztalja, hogy sorsának alakításakor hiába folyamodik az értelem és az erkölcs érveihez, akkor előbb-utóbb elfordul azoktól. Ha azt látja, hogy akik lopnak, csalnak, hazudnak, semmiféle büntetést és megrovást nem kapnak, akik pedig tisztességesen élnek és dolgoznak, azoknak sem anyagi, sem erkölcsi megbecsülése nincs, akkor ez a tapasztalat romboló hatású. Lassan oda jutunk, hogy a becsület és a tisztesség értéke eltűnik az életünkből.

A kommunista diktatúra idején azzal vigasztaltam magamat és tanítványaimat is, hogy egy nemzet akkor ítéhető meg, ha szabad. Aztán, amikor szabadok lettünk, szomorúan tapasztaltam, hogy a szabadság mutatta meg igazán, hogy mennyire semmivé váltunk. Elértük azt is, hogy a becsületes munka, az egyenes emberi magatartás nem vonz, hanem nevetség tárgya.

– *Mennyire kap helyet a kultúra, a művészet, az irodalom a sajtóban, van-e megfelelő tere?*

– A válság éppen abban mutatkozik meg legjobban, hogy az értékes emberi magatartást ösztönző kultúra háttérbe szorult. Megszűnt életalakító, magatartásformáló ereje, mert a társadalom értékrendjében nem kap helyet. Az értékes kultúra szinte teljesen kiszorult az újságokból. A kereskedelmi szempont szerint csak azt érdemes támogatni, ami feltűnést kelt, ami szórakoztat. Folyóirat persze rengeteg van, sokkal több annál, amennyi érték terem. Még ez sem volna baj, hiszen a kultúra természetéhez tartozik az érték kiválasztás összetett jellege is. A baj az, hogy nincs értékelő közvélemény. Az egyén és a nemzeti közösség önismeretének alakítása szempontjából értékes művek nem kapnak figyelmet. Nem válhatnak közösségformáló erővé. A médiában – tisztelet a kevés számú kivételnek – a színvonalatlan szórakoztatás uralkodik. A szellemi-erkölcsi tekintélyek helyét elfoglalta a kultúrához méltatlan súlytalanság. Nincsenek a közösség tudatában eligazító, mértékadó személyiségek. Az érték kiválasztás és érték tanúsítás ugyanis komoly szellemi munkát igényel. Ez pedig azért nagy baj, mert globalizálódó világunkban létkérdés a személyiség és a nemzeti közösség sorsa, jövője szempontjából a méltó emberi magatartás, a személyiség és nemzeti közösség értékeinek a tudatosí-

tása és gyarapítása. Minden embernek és minden közösségnek elemi igénye és érdeke az, hogy azonos lehessen önmagával, hogy legyen saját arca, jelleme, jellege. Különben semmivé válik, felolvad „a világ kohójában”. A karakter formálásában, kiteljesítésében pedig meghatározó szerepe volna a kultúrának, az egyéni és a közösségi önismeret legfőbb forrásának és legpontosabb megítélőjének.

– *Mit kell felvállalnia, milyen felelősséget kell viselnie manapság egy tollforgató, „írás-tudó” embernek?*

– Az írástudók felelőssége minden időben nagy. A magyar és az egyetemes kultúra története azt tanúsítja, hogy a közösség azokat őrizte meg emlékezetében ma is tápláló forrásul, akik ennek a felelősségnek megfeleltek. Az egyéniségek és a művészi módszerek ezerfélék lehettek, de a legnagyobb művek szándékuk szerint az emberlét felelős formálói voltak. Számomra ma is azok a művek a legfontosabbak, amelyek esztétikai értékük révén mély és létérdekű élményben részesítenek.

Az írástudók felelőssége véleményem szerint ma semmivel nem kevesebb, mint történelmünk során bármikor volt. Teljesítése azonban sokkal nehezebb, mert a világ nem figyel az írástudókra. Figyelem nélkül pedig fölöttébb nehéz létformáló hatást elérni. Pedig a művészet a valóság elemeiből a valóság fölé emelt olyan külön világ, amelyik létformáló ítélet is.

– *Hogyan látja, vannak-e szekértáborok a magyar irodalomban, s ha vannak, mi jelenti a feloldhatatlan ellentétet vagy ellentéteket?*

– „Szekértáborok” ma is vannak a magyar irodalomban. Legyenek is, hiszen a *szekértábor* szó az eredeti értelme szerint értékvédő. A baj az, hogy ma a különféle ízlésirányok képviselői szégyenletes tájékozatlanság alapján ítélkeznek a másik tábor értékeiről. Nem olvassák el, nem nézik meg műveiket, hanem eleve rossznak, jelentéktelennek tartják azokat. A különféle nézetek színvonalas párbeszéde, vitája nagyon fontos értékteremtő tényező lehetne. A kommunista diktatúra idején a szellemi élet legjobbjai összefogtak az emberi méltóság védelmében. A szabadság ebben a vonatkozásban is szégyenbe hozott bennünket, mert már az első pillanataiban nem a nemzeti egység kimunkálása lett a fontos, hanem a politikai nézetkülönbségek hatalmi tényezővé avatása. Nagy Gáspár pontos látéletét idézem: „Mint a békebeli / kannibálok / egymást zabálják / föl a barátok / mintha nem volna / már ki ellen / hurrá hajrá most / egymás ellen!”

A kultúrában az igazi értékek pedig soha nem oltják ki egymást, hanem megerősítik, továbbviszik. A szekértáborok egymást kizáró magatartása okozza azt, hogy a magyar nemzet a leelemibb érdekeit sem tudja egységesen képviselni. A 2004. december 5-i népszavazás is ezt mutatta meg. Az igazságtalanul szétdarabolt magyar nemzet szellemi-lelki egységének az erősítésénél fontosabbnak bizonyultak a pártpolitikai érdekek. A fontossági sorrend ilyen semmibe vevése a nemzet ellen elkövetett bűn. Azoknak a kisebbségi magyaroknak a jóvátehetetlen megalázása, akik hét szomszédos országnak

ítélve is több mint nyolc évtized óta ragaszkodnak a magyarsághoz. Teszik ezt annak ellenére, hogy Magyarország számtalanszor magukra hagyta őket.

– *Több nagy veszteség is érte a közelmúltban a magyar irodalmi életet, meghatározó egyéniségek mentek el. Van utánpótlás, van olyan nemzedéki kör, amely tud válaszolni a fontos kérdésekre?*

– Bármilyen nehezek voltak a huszadik század évtizedei, a magyar irodalom minden korszakában kibontakoztak olyan nagy egyéniségek, akik életművükben megteremtették az erkölcs és az esztétikum egységét. Ennek révén személyiségük szellemi-erkölcsi erővel formálta a közösséget is. Ezeket az alkotókat nagy figyelemben részesítette a közösség. Ők viszont hatalmas szellemi-lelki erőt is kaptak ettől a figyelemtől.

A posztmodern kor az organikus személyiséget, organikus kultúrát megkérdőjelezte, és kiiktatta a tudatából. Ma is nagyon sok tehetséges fiatal van, de úgy érzem, egyelőre nem tudtak elég figyelmet kapni a legerősebb tehetségek sem. Érdekes, színvonalas művek sokaságát olvashatjuk tőlük, de csak nagyon ritkán érezzük műveikben az átütő erőt, a mélyre ható esztétikai élményt. Ki-ki a saját ízlése szerint választhat közülük, de nem látszanak még eléggé a mindenki számára megkerülhetetlen egyéniségek, életművek. Lehetséges, hogy ez csak idő kérdése. De az is lehet, hogy a mai kor más magatartásokat igényel, mint a korábbiak. A magyar társadalom annyira megosztott, annyira szórt, hogy a legfontosabb kérdésekben sincs értékeltű és természetes közmegegyezés.

– *A nemzettudat mennyire szükséges formálója az irodalomnak, mivel lehet több egy alkotás, ha nem csupán a nyelv játékát, eszközeit, lehetőségeit használja?*

– A nemzettudat és az irodalom egymást formálják. Az irodalom a nemzettudat gazdagításának, erősítésének nélkülözhetetlen eszköze. Az anyanyelvet viszont nem véletlenül nevezte Illyés Gyula „fölnvelő édesanyám”-nak. A nyelv az ember legteljesebb megnyilatkozása, világának kifejezője és alakítója. Az irodalmi műalkotásban a nyelv játéka is lehet „holtsúlyos”. A közgondokkal telített mű is lehet értéktelen. A remekmű a nyelv révén alakítja, formálja tudatunkat, egyéniségünket. Az anyanyelv és az emberi eszmélet összetartoznak. „Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember” – írta Sütő András. A nyelv óriási lehetőségünk és felelőségünk. Rajtunk múlik, hogy mire használjuk.

– *Miért tartotta fontosnak, hogy monográfiákkal is szóljon az olvasókhöz, s miért éppen ezek az alkotók kerültek előtérbe?*

– Azért szeretem a monográfiát, mert számomra nagy szakmai és emberi kihívás egy-egy alkotó életművének az együttlátása és megértése. A személytelenség és a szórt személyiség elméleteinek divatja idején is úgy gondolom, hogy a személyiség az emberlét legfontosabb alapegysége. Egy-egy személyiség és egy-egy életmű megismerése fontos tanulságokkal bír az emberlét alakítása szempontjából. Monográfiáim hősei – *Sinka István* (1977), *Sütő András* (1986, 2007), *Nagy László* (1992, 2005), *Csoóri Sándor* (2003), *Nagy Gáspár* (2004) – egymástól különböző egyéniségek, de életművük közös jegye az,

hogy a magyarság legfontosabb sorskérdéseivel is szembenéztek, és erkölcsi-szellemi magatartásukkal a legreménytelenebb időkben is személyiség- és közösségmegtartó erőt adtak.

A paraszti világból származtak, onnan emelkedtek értelmiségi pályára, de életművük az „alulso Magyarország”-ért való felelősség példája. Egyetemistaként olvastam Sinka István *Szóljon, aki látta* című versét: „Dús András juhász volt, már fekete a képe; / leásták pihenni, / le a fák tövébe. // Fiatal volt, mégis / görbe volt a háta – / ... Istenem, magyar volt: / szóljon, aki látta.” Azonnal személyes közöm lett hozzá, hiszen én is az „alulso Magyarország”-ból jöttem. Ugyanazt az életprogramot erősítette bennem, amelyet Illyés Gyula *Három öreg* című költeménye még gimnazista koromban adott. Ezt a felelősség-érzést és küldetést erősítette bennem Nagy László *Anyaképe* is: „Szándékom eltemetője / puska előtt se lehetnék, / süvíti bennem az emlék / mire szegődtem.” Csoóri Sándor versei és esszéi gimnazista korom óta segítenek. Sütő András regényei, esszéi és drámái is erőforrásaim ma is. Sokszor idézem az ő Szervét Mihályának értelmiségi hivatásunknak teljesítésére szólító szavait. „Gyertyát nem azért gyújtanak, hogy véka alá rejtsek, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fényét vesse mindazokra, akik a házban vannak. Gondolkodó emberek, ti vagytok a világ világossága, nem rejthető el a hegyen épített város...” Nagy Gáspárnak még az első kötete sem jelent meg, amikor verseiből megéreztem, hogy ő nagyon fontos nekem. Életem nagy ajándéka, hogy már akkor bensőséges barátságot kötöttünk. Erkölcsi imperatívuszai és ítéletei már az első verseiben magatartásformáló erővel szólaltak hozzám, életműve egyszerű esztétikai és erkölcsi érték.

Sinkáról a verseivel való első találkozásom után egy évtizeddel jelent meg a monográfiám, Sütő Andrást 1970-ben fedeztem fel magamnak, monográfiám 1986-ban jelent meg róla, majd kiegészítve 2007-ben. Nagy László *Himnusz minden időben* című kötetéről már 1965-ben kritikusi szemináriumi dolgozatot írtam, a monográfiám negyedszázaddal később készült el. Nagy Gáspár művészetével több mint harminc, Csoóri Sándoréval több mint negyven évig éltem bensőséges kapcsolatban a róluk szóló monográfia megírása előtt. Ez nemcsak lassúságot jelent, hanem hűséget is.

Monográfiám hősei valamennyien vállalták és tisztán őrizték az 1956-os forradalmat.

Szenvedtek a magyar nemzet szétदारabolása és a kisebbségi magyarság kiszolgáltatottsága miatt. Következtesen küzdöttek az egész magyar nemzet összetartozás-tudatának erősítéséért, a kisebbségi magyarság emberhez méltó életéért.

Ezek a törekvések olyan természetesen és mélyen áthatják életművüket, hogy közösséget megtartó üzeneteik ma is létfontosságúak, ma is időszerűek. Ma is velem vannak.

Éppúgy, mint az a két óriás, akikről ugyan monográfiát nem írtam, de életművükből ma is naponta élek. Talán mondanom sem kell, hogy Németh László és Illyés Gyula életművéről van szó.

– *Hogyan látja a magyarság jövőjét, ha mindezt a kulturális önazonosság szemszögéből nézzük?*

– A kultúra az egyéni és közösségi tudatformálás eszköze. A magyar kultúra mai legnagyobb feladatának én a magyarság morális megtisztítását, megújítását, az emberlét értékeinek védelmét látom. Szerintem a magyarság megmaradásának létfeltétele az, hogy megerősítse a teljes magyarság összetartozás-tudatát. Az Európai Unió lehetőséget is kínál erre, de azzal élni kell tudnunk, különben a nemzeti végzetünket teljesítjük be, hiszen a szomszédos országok homogenizáló törekvései idején magára hagyott kisebbségi magyarság fogyása elképesztően fölgyorsult. A globalizálódó világban csak akkor maradhatunk meg magyar nemzetként, ha értékeinket a nemzeti tudat megújítására és megerősítésére használjuk. Különben felolvaszt bennünket „a világ kohója”. Sokak szerint ezt sem baj. Én azonban alapvető emberi igénynek tartom azt, hogy magyarként is megmaradjunk. Végző soron ez a nagyvilág érdeke is, hiszen nyelvünk és kultúránk különlegessége az emberiség számára is érték és külön szín. Öntékozlásunknak azonnal véget kellene vetnünk. Az identitás, önazonosság fontos jegye a változás is. Öntékozló vonásainkat létérdekű értékeinkkel kell felváltanunk.

Bérczessy András

Görömbei András

1945. február 5-én született Polgáron. Általános iskoláit szülőfalujában, középiskolai tanulmányait a Győri Bencés Gimnáziumban végezte. 1968-ban szerzett magyar szakos tanári diplomát a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. 1970-ben védte meg egyetemi doktori értekezését, melynek tárgya a felvilágosodás- és a reformkori magyar irodalom történelemszemlélete volt. Kritikákat már egyetemista korában publikált, hamarosan a XX. századi magyar irodalom története vált a fő kutatási területévé. 1977-ben védte meg kandidátusi értekezését, melynek témája a csehszlovákiai magyar irodalom története volt. Akadémiai doktori disszertációját (1991) Nagy László költészetéről írta. 2001-ben az MTA levelező tagjává választották.

1968 és 1970 között a hajdúböszörményi Bocskai István Gimnáziumban tanított magyart, oroszot és németet. 1970 óta dolgozik a Debreceni Egyetem (korábban: KLTE) Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetében, 1992 óta egyetemi tanáraként, 1995–2003 között intézetigazgató volt. 1989 és 1992 között a Helsinki Egyetem vendégprofesszora, 1993 és 1995 között a KLTE oktatási rektorhelyettese volt. Az 1996–97-es tanévben a Bécsi Egyetem Finnugor Intézetének meghívására vendégprofesszorként Bécsben tanított.

A pályakezdése idején végzett régi magyar irodalmi kutatások után három nagyobb

témakörrel foglalkozott eddig behatóbban: a XX. századi magyar lírával, a népi irodalommal és a határon túli magyar irodalmakkal. Mindhárom kutatási témából több könyvet és viszonylag nagy számú tanulmányt, esszét publikált. Törekvése az, hogy a legbonyolultabb szakmai kérdésekről is közérthetően beszéljen és írjon. Az irodalmat az egyéni és nemzeti önismeret alapvetően fontos tényezőjének tekinti. Egyetemista kora óta együtt szemléli a magyar irodalom egészét. Soha sem fogadta el a korábbi irodalompolitika nemzetet csonkító, kirekesztő koncepcióját, mely csak a határainkon belüli magyar irodalmat tekintette magyar irodalomnak. Fontos törekvése az, hogy a magyarság szellemi egységét helyreállítsa, nemzeti önismeretét gazdagítsa. Kiemelkedő szerepe van abban, hogy a határon túli magyarság irodalma ma már az egyetemes magyar kultúra természetes része. Az esztétikai érték szerves részének tekinti a műalkotásokban testet öltött erkölcsi értékeket is. A magyar népi irodalom legjelentősebb alakjairól írt tanulmányaival és könyveivel azt is dokumentálta, hogy a közösségi felelősség és az esztétikai érték a remekművek esetében fontos közösségformáló tényezőként kapcsolódik össze. Ezménye a tudós tanár: tanári, irodalomtörténeti, szerkesztői és irodalomnépszerűsítő munkásságát szorosán összetartozónak tartja.

Eddig tizennyolc önálló könyvet publikált és huszonkét kötetet szerkesztett. Könyveiről kétszáznál több önálló kritika és ismertetés jelent meg.

A *magyar irodalom rövid története* című könyve a magyar mellett finn és ukrán nyelven is megjelent. A *Kisebbségi magyar irodalmak* című könyve eddig három kiadást ért meg. A *Nagy László költészete* című akadémiai doktori értekezését az 1992-es megjelenése után 2005-ben változatlanul újra kiadták. A Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézete által Görömbei András 60. születésnapjára kiadott bibliográfiája közel 700 tételt tartalmaz.

Munkássága fontos részének tekinti a doktori (PhD) képzést. Talán ennek köszönhető, hogy hatvanadik születésnapjára tanítványai egy köszöntő kötettel (*Cselekvő irodalom*, 2005) ajándékozták meg, melyben tíz tanulmány méltatta munkásságát, a többi tanulmány pedig az ő munkásságának témaköreire kapcsolódott.

Munkássága fontos részének tekinti irodalmunk értékeinek közérthető közvetítését, melyet szerkesztői munkájával is segít. Ennek elismeréseként a „köszönő és megköszönő ige” című könyvecskét, melyben tizenhárom ismert magyar író méltatja munkásságát.

Alapító társszerkesztője a Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézete Csokonai Könyvtár című irodalomtörténeti könyvsorozatának, melynek eddig 40 kötete jelent meg. 1992 óta a *Hitel* című irodalmi folyóirat szerkesztője.

Elnöke az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának. Alelnöke a Nemzetközi Magyarágtudományi Társaságnak, tagja az MTA Közoktatási Elnöki Bizottságának és az MTA I. Osztálya Irodalomtudományi Bizottságának.

Munkásságát 1987-ben József Attila-díjjal, 1988-ban Csokonai-díjjal, 1993-ban az Év Könyve jutalommal, 1997-ben Tamási Áron-díjjal és Széchenyi Professzori Ösztöndíjjal, 1999-ben Pro Literatura-díjjal, 2000-ben Tiszatáj-díjjal és Kossuth-díjjal, 2004-ben Arany János-díjjal, 2005-ben Szilárd Leó Professzori Ösztöndíjjal ismerték el. 2005-ben magkapta a Czine Mihály-díjat és az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány Hídverő-díját. 2002-ben Polgár városa, 2003-ban Debrecen városa választotta díszpolgárává.

Önálló kötetei

Sinka István. Akadémiai Kiadó. Bp. 1977. 189 p.

A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980. Akadémiai Kiadó, Bp. 1982. 444 p.

A hetvenes évek romániai magyar irodalma. (1971–1980) – [Bertha Zoltánnal] TIT, 1983. 201 p.

A romániai magyar irodalom válogatott bibliográfiája 1971–1980. [Bertha Zoltánnal] TIT, 1983. 212 p.

Napjaink nemzetiségi magyar irodalmi I–II. (Fakultatív tanári kézikönyv.) – OPI, 1984. 96, illetve 126 p.

„Ki viszi át...?” (Esszék, tanulmányok.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1986. 442 p.

Sütő András. Akadémiai Kiadó, Bp. 1986. 314 p. Második, bővített kiadása: Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007. 282 p.

Unkarin kirjallisuuden historia. Helsinki, 1991. 140 p. Fordította Johanna Laakso. Magyar változata: *A magyar irodalom rövid története.* – Helsinki, 1992. 203 p. Ukrán nyelvű kiadása: Nyiregyháza, 1997. – 224 p. Udvardi István előszavával. Fordította Musketik Leszja.

Nagy László költészete. Magvető Kiadó, Bp. 1992. 443 p. Második kiadása: Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005. 677 p.

Napjaink kisebbségi magyar irodalma. Tankönyvkiadó, Bp. 1993. – 336 p. (= *A napjaink nemzetiségi magyar irodalmi I–II.* átdolgozott, 1990-ig kibővített változata.) Második kiadása 1997-ben jelent meg: *Kisebbségi magyar irodalmak 1945–1990.* Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 336 p. Harmadik, bővített kiadása: *Kisebbségi magyar irodalmak (1945–2000).* Debrecen, 2001. Kossuth Egyetemi Kiadó 358 p.

Kérdések és válaszok. Tizenhét interjú a hetvenes évekből. Antológia Kiadó, Kecskemét, 1994. 242 p.

A szavak értelme. Tanulmányok. Püski Kiadó, Bp. 1996. 464 p.

Létértelmezések. Tanulmányok, esszék, kritikák. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1999. 466 p.

Csoóri Sándor. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2003. 288 p.

Irodalom és nemzeti önismeret. Nap Kiadó. Magyar esszék, Bp. 2003. 402 p.

Nagy Gáspár. Kalligram Kiadó. Pozsony, 2004. 256 p.

Sors és alkalom. Válogatott beszédek és vallomások. Tiszatáj Könyvek. Szeged, 2008. 316 p.

Azonosságtudat, nemzet, irodalom. Nap Kiadó. Magyar esszék. Bp. 2008. – 376 p.

fotó: Kalmár Béla